

Peter Seebergs immoralisme

Arkivets utrykte manuskripter fra perioden 1942-43

Af Anders Juhl Rasmussen

The article examines Seeberg's earliest reading of Friedrich Nietzsche's *Thus Spoke Zarathustra*, the lyrical poetry of Friedrich Hölderlin, and Oswald Spengler's philosophy of history in *The Decline of the West*. It opens with a discussion of Seeberg's high school essay on Adolf Hitler, taking stock of Marianne Juhl's selective presentation of that essay in her monograph on Seeberg (1999). Seeberg's idealization of Hitler was by no means an isolated event. In the period 1942-43, i.e., contemporaneous with his Hitler essay, Seeberg produced juvenilia consisting of eight plays, three novels, and a philosophical essay, registered (erroneously) as »12 plays« in his archive. This previously unknown archival material offers a new basis for understanding Seeberg's decision in June 1943, at the age of 18, to travel to Berlin's UFA studios.

Berlin 1943

Det er en påfaldende litteraturhistorisk kendsgerning, som endnu ikke er tilstrækkelig analyseret og kontekstualiseret, at Peter Seeberg, Ole Wivel og Thorkild Bjørnvig uafhængigt af hinanden læste Friedrich Nietzsches *Also sprach Zarathustra* (1883-85) omkring 1940 ved siden af Friedrich Hölderlins romantiske digtning og Oswald Spenglers kulturkritiske historiefilosofi. Hidtil har vi kendt til Wivels og Bjørnvigs læsning af denne tyske tradition fra deres respektive erindringer (henholdsvis *Romance for valdhorn*, 1972, og *Jordens hjerte*, 1986) og fra en stadig voksende sekundærlitteratur, der samtidig har påpeget udeladelser, uoverensstemmelser og decidede fortællinger i disse erindringsværker. Til forskel fra Wivel og Bjørnvig skrev Seeberg ikke sine erindringer, til gengæld efterlod han sig et tilsyneladende uredigeret arkiv åbent for hvem som helst i eftertiden. Arkivalier fra Seebergs tidligste ungdom som gymnasieelev på Haderslev Katedralskole i 1940-43 dokumenterer, at han – på egen hånd og uden vejledning – læste Nietzsche, Hölderlin og Spengler, de selvsamme tænkere, som det samtidige Tyskland gjorde til afgørende forudsætninger for den nazistiske verdensanskuelse. Hvordan Seeberg i disse år læste især Nietzsche, der først som sidst var den vigtigste vejleder for ham, skal jeg i det følgende nærmere mig et svar på, hvilket kan bidrage til forståelsen af, hvorfor han efter sin studentereksamen i sommeren 1943 frivilligt rejste til Berlin som Tysklandsarbejder. Den hidtidige forklaring herpå i sekundærlitteraturen vil på det nye grundlag, der etableres på baggrund af studier i arkivet, kalde på en revision.

Jeg vil i det følgende koncentrere mig om at belyse Seebergs forhold til Nietzsches dionysiske Zarathustra, dels i en gymnasiestil om Adolf Hitler, dels i et utrykt ungdomsfatterskab, begge dele skrevet før Seebergs frivillige ophold i Berlin fra slutningen af juni til midten af december 1943. Seebergs opfattelse af *Zarathustra* kan imidlertid vanskeligt skelnes fra hans samtidige læsning af Hölderlin, eller omvendt, hans opfattelse af Hölderlins romantiske genibegreb farver hans læsning af Nietzsches overmennesketanke. Tilsvarende må den nazistiske kontekst og især Alfred Bäumlers nye udgaver af Nietzsches værker antages at have farvet Seebergs læsning af Zarathustra-figuren.

Jeg er ikke den første, som har studeret Seebergs arkiv med henblik på at forstå, hvorfor han rejste til Berlin, Det Tredje Riges hjerte, i 1943. Marianne Juhl afsætter i sin monografi baseret på studier i arkivet på Hald Hovedgaard ved Viborg et kapitel til granskningen af, hvorfor Seeberg valgte at rejse til Tyskland så forholdsvis sent i Det Tredje Riges historie. Hendes konklusion er dels, at Seeberg var for ung til at være politisk bevidst, og dels at den faderløse unge mand ifølge sine dagbogsoptegnelser virkede desperat efter at komme væk fra sin omklamrende mor. Desuden var Berlin ganske enkelt den nærmeste storby for en sønderjyde.¹ Den første del af forklaringen er lige så diskutabel som den anden. Mine egne arkivstudier viser, at den private begrundelse som minimum bør suppleres med en litterær eller filosofisk. En forståelse af, at og ikke mindst hvordan Seeberg på daværende tidspunkt havde tilegnet sig Nietzsches *Also sprach Zarathustra*, Hölderlins lyrik og Spenglers historiefilosofi, er efter min opfattelse uomgængelig, hvis der ønskes en mere dækkende forklaring på beslutningen og i det hele taget Seebergs tidligste udgangspunkt som forfatter. At Seeberg for sit eget vedkommende måske blev fanget i en selvmodsigelse, han livet igennem måtte kæmpe med, kommer til udtryk derved, at han i et par avisinterview efter sin debut med *Bipersonerne* i 1956 forklarede sin beslutning som et rent eksistentielt anliggende. Senere forklarede han sin beslutning som et ønske om at opleve, hvad hans far og andre slægtninge havde gjort af krigserfaringer som danskere i det dansk-tyske grænseland.² Alligevel, og det er her selvmodsigelsen sætter ind, bekender han i et privat brev til Bjarne Sandstrøm fra 1981 i forbindelse med dennes forfatterskabsportræt til *Danske digtere i det 20. århundrede* følgende:

1 Marianne Juhl, *Peter Seeberg. En monografi*, 1999, s. 73-84.

2 Peter Seeberg udtaler til Poul Behrendt følgende, citeret efter *Djævelpagten*, bd. 1, 1995, s. 85: »Jeg var sytten år [sic], da jeg meldte mig. Jeg har været klog nok til at sige: Jeg melder mig ikke til Østfronten. Jeg havde ingen interesse i nazistpartiet. Jeg ville bare hen, hvor mine fædre havde været, og se, hvordan det var«.

En vigtig detalje i min moralske historie er, at jeg som niårig af bagerens kone, hvis søn jeg var legekammerat med, blev tvunget til sammen med Arnold at stå i kålhaven med bagerens nazifane (han var lokal formand i 1934). Der blev taget et billede af småpurkene, hvor den ene endnu er flov over situationen. Kopien, der blev overrakt efter fremkaldelsen, blev først skjult i moders sybord, derpå prøvede jeg et attentat, men det var også skammeligt. Sådan går livet og afstanden til en sådan skam er MEGET lille.³

En nagende, livslang skamfølelse bearbejdes kunstnerisk nogle år senere i »Den anatomiske tegning« fra *Rejsen til Ribe* (1990), og anekdoten om nazifanen behandles eksplicit i den stærkt kryptiske novelle »Løgnens laboratorium« fra *Halvdelen af natten* (1997), der er fortalt i første person af en ung mand, hvis onkel jagter gamle værnemagere. Denne unge mand har en ven, hvis far under Anden Verdenskrig var »en ubetydelig sympatisør for den såkaldte tyske tanke«, selvom hans venner prøvede at tale ham fra det. Hvis beslutningen om at rejse til Berlin i sommeren 1943 var så uproblematisk, som både Marianne Juhl og Seeberg (i offentligheden) selv gav udtryk for, ville der formentlig ikke have været noget at skamme sig over.

Lad mig indledningsvis repetere de vigtigste historiske kendsgerninger. Kort efter sin studentereksamen fra Haderslev Katedralskole og attenårs fødselsdag besluttede Seeberg sig for at underskrive en kontrakt med repræsentanter for den tyske besættelsesmagt, og han rejste af sted til Berlin 29. juni 1943. Han ankom til Universum Film Aktiengesellschaft (UFA) i Potsdam-Neubabelsberg, lidt uden for Berlin. Fra 3. november 1943 lod Seeberg sig af uvisse grunde overflytte til UFA's studier i Tempelhof, tættere på byens centrum, hvor han opholdt sig den sidste halvanden måned indtil afrejsen hjem 14. december 1943.⁴ UFA er grundlagt i 1917, og selskabet var i 1920'erne og 30'erne en af verdens betydeligste producenter af dokumentar- og spillefilm. Fra 1937 til 1945 arbejdede selskabet i nazismens tjeneste under Joseph Goebbels' Propagandaministerium. De fleste film, UFA fremstillede i denne periode, var sødladne melodramaer og nostalgiske hjemstavnsfilm af andenrangs instruktører og skuespillere, hvis karriere havde fået et løft, fordi den jødiske filmelite havde forladt Tyskland i løbet af 1930'erne.⁵ Senere lod Goebbels de stærkt antisemi-

3 Brev fra Peter Seeberg til Bjarne Sandstrøm 22.2.1981 (privateje).

4 Peter Seebergs arkiv: 12.05.2.

5 Jf. Karl Christian Lammers, *Goebbels. Hitlers spindoktor*, 2008, s. 311-313.

tiske film *Jud Süß* (1940) og *Der ewige Jude* (1940) producere, og da krigsmoralen dykkede efter de allieredes tiltagende bombardementer af store tyske byer, iværksatte Goebbels historisk-heroiske film som *Der grosse König* (1942) og *Kolberg* (1945) for at indgyde mod i befolkningen til gennemførelsen af, hvad der efterhånden kaldtes »den totale krig«. Hos UFA som på andre steder i Tyskland betjente man sig af tvangsudskrevne civile fra Frankrig, Holland, Italien og Sovjet samt de baltiske lande. Siden 8. september 1943 havde Italien brudt med aksealliancen, og som modsvar besatte tyskerne Rom, hvorefter de deporterede italienske soldater til tvangsarbejde i Tyskland. De baltiske lande var blevet en del af Tysklands østfront i sommeren 1941. Til forskel fra de tvangsudskrevne i UFA's studier tjente de frivillige danskere penge på deres arbejde; Seeberg modtog ifølge en kvittering gemt i arkivet 125 Rigsmark om måneden.⁶

Den danske kontekst for udlandsrejsen var, at den sønderjyske landsby Skrydstrup siden nederlaget i 1864 havde været tysk territorium indtil 1920, blot fem år før Peter Ejnar Lauritzen Seeberg kom til verden. Seebergs far deltog som tvangsudskrevet i Første Verdenskrig på tysk side og blev såret i 1917 under slaget ved Somme. Faren døde allerede i 1937, da Seeberg var 12 år gammel, hvorefter sønnen med sin mor og storebror flyttede til den nærliggende provinsby Haderslev. Fra barnsben talte og læste den indremissionsk opdragede Seeberg tysk næsten lige så godt som dansk. Før Seebergs afrejse til Berlin i juni 1943 var Erik Scavenius statsminister og havde med Rigsdagsvalget nogle måneder tidligere modtaget befolkningens fortsatte opbakning til samarbejdspolitikken. Som følge af Tysklands tilbagetog på østfronten og en styrkelse af de allieredes position med invasionen på Sicilien voksede modstanden mod samarbejdet hen over sommeren, og da Scavenius ikke kunne acceptere de tyske krav om repressalier, herunder dødsstraf for sabotage, trådte regeringen tilbage 29. august og dermed ophørte samarbejdspolitikken officielt. Særligt i den følgende periode meldte mange unge, nationalt sindede danskere sig til modstandsbevægelsen, og fra den københavnske folkestrejke i juli 1944 var bevægelsen med Frihedsrådet i spidsen den ledende politiske kraft i landet. Modstandsmanden Tage Skou-Hansen har beskrevet 29. august som selve vendepunktet i besættelsestiden, da man herefter enten var »livsfjern skønhedsdyrker eller politisk aktivist.«⁷ Hvor Seebergs motiver for at rejse til Berlin i slutningen af juni ikke politisk

6 Peter Seebergs arkiv: 12.05.2 (»Materiale vedr. rejse til Berlin. 10 sider og 1 omslag. 1943«).

7 Tage Skou-Hansen, »Thorkild Bjørnvig som ven og kollega«. *Indhentet af erindring*, 2013, s. 29.

set var illegitime, omend nok mistænkelige, var de det til overmål for en udefrakommende vurdering, da han vendte hjem i december.

»Adolf Hitler«

Det litterære eller filosofiske motiv til Seebergs beslutning om at rejse til Berlin efter sin studentereksamen kan efterspores i en udateret gymnasiestil om Adolf Hitler og et helt ungdomsforfatterskab fra perioden 1942-43. Alt materialet findes omhyggeligt bevaret i Seebergs arkiv, som er ordnet af Lotte Thyrring Andersen i 2005, dvs. efter Marianne Juhls studier i arkivet i 1990'erne. Synspunktet, der anlægges i stilen, at Hitler foruden at være en dæmon også er et geni, svarer ganske præcist til den ukritiske overtagelse af Nietzsches og Hölderlins genibegreb i ungdomsforfatterskabet, hvorfor det er rimeligt at antage, at Seeberg har skrevet stilen uden at være påvirket af hverken en eventuel bunden opgave eller en eventuelt Tysklandsvenlig lærer. De samtidige breve til den svenske penneven Carl-Göran Ekerwald indikerer ingen steder, at den unge Seeberg skulle være under påvirkning af nogen ydre autoriteter, tværtimod forekommer hans læsning af Nietzsche, Hölderlin og Spengler at stå for egen regning.

Det bemærkelsesværdige ved gymnasiestilen er, at Seeberg ved siden af sin væmmelse ved »dæmonen Adolf Hitler« åbenlyst nærrede en fascination af »geniet Adolf Hitler«. At kalde Hitler for et geni, også selvom det kun sker i en gymnasiestil, var ikke nogen uskyldighed, specielt ikke for en, der var fortrolig med Nietzsches og Hölderlins romantiske genitanke. Selve genibegrebet beskrives ofte som en selvstændig kategori tilbage fra 1770'erne i den engelske romantik såvel som i den tyske *Sturm und Drang*. Ifølge Jan Rosiek betegner begrebet et, som regel, kunstnerisk menneske, hvis skabende kræfter kan måle sig med Guds.⁸ Siden Goebels ophøjelse af Hitler som et politisk geni og sammenbruddet af Det Tredje Rige i 1945 er begrebet for alvor kommet i miskredit og bruges enten ikke eller kun i betydningen en ekstraordinær begavelse.⁹

Som det vil fremgå af den følgende gennemgang af Seebergs ungdomsforfatterskab, skrev Hölderlin i sin ungdom et digt om frihedshelten Napoleon og hyldede ham som et guddommeligt geni. Jochen Schmidt, der har skrevet *Die Geschichte des Genie-Gedankens in der deutschen Literatur. Philosophie und*

8 Jan Rosiek, *Romantiske veksler: løfter og efterliv*, 2008, s. 47.

9 Ibid., s. 53.

Politik 1750-1945, bestemmer Hölderlins romantiske genibegreb som et *subjekt*, hvis skabende kræfter er analoge med den *objektive* natur: »Das ist der Grundsatz der Genie-Ideologie, denn das Genie erscheint ganz als *analogon naturae*«. ¹⁰ Disse skabende kræfter hos digteren og i mennesket kan ikke tilregnes ved en nok så flittig stræbsomhed, de er enten givet eller ikke givet ved fødslen. Litteraturhistorisk bryder en sådan – romantisk – opfattelse af digteren med klassicismens regelæstetik. ¹¹ Problematisk bliver denne tankegang først for alvor, når geniet genkendes inden for den politiske sfære, hvor »skabelsen« af et rige sker med samme nødvendighed som Guds skabelse af verden. Seeberg oversatte Hölderlin-digtet »Buonaparte« og placerede det som motto for et manuskript om Napoleon, formentlig skrevet nogenlunde samtidig med gymnasiestilen, hvori den franske feltherre omtales som et geni – med en højst oplagt analogi til Hitler. Jeg skal i det følgende vende tilbage til dette manuskript.

En, der i Seebergs samtid udnævnte Hitler til et geni, var som sagt Joseph Goebbels, der havde skrevet en mindre afhandling om tysk romantik og dermed vidste, hvad han talte om. Goebbels skrev bl.a. i sin dagbog efter at have deltaget i Hitlers fødselsdag 20. april 1926: »Adolf Hitler, jeg elsker, dig, fordi du er stor og enkel på samme tid. Du er det, man kalder geni«. ¹² Historikerne er enige om, at Goebbels' virke som propagandaminister primært bestod i konstruktionen af myten om Hitlers kunstneriske og politiske geni og den hermed forbundne æstetisering af det politiske. Seeberg har formentlig kendt til Goebbels idealisering af Hitler igennem de årligt tilbagevendende radiotaler på dagen for Førerens fødselsdag. Den 19. april 1941 lyder det eksempelvis, her gengivet efter Jochen Schmidt:

wenn große historische Entwicklungen von Einzelpersonlichkeiten eingeleitet und geformt werden, dann ist das Rätsel auch unserer Zeit nur aus der Begnadung des genialen Menschen zu erklären (...) Wir erleben das größte Wunder, dass es in der Geschichte überhaupt giebt: Ein Genie baut eine neue Welt!¹³

Geniet bygger, ifølge denne opfattelse, en ny verden med samme ret, som maleren maler et billede.

¹⁰ Jochen Schmidt, *Die Geschichte des Genie-Gedankens in der deutschen Literatur. Philosophie und Politik 1750-1945*, 1985, bd. 1, s. 423.

¹¹ *Ibid.*, s. 404.

¹² Karl Christian Lammers 2008, s. 62.

¹³ Jochen Schmidt 1985, s. 209.

Når Seeberg i sin gymnasiestil delvist overtager Goebbels' idealisering af Hitlers guddommelige evner som politiker, sker det, som det vil blive tydeligere i det følgende, med allusion til Nietzsches *Zarathustra* og til en i ungdomsforfatterskabet påviselig vished om genibegrebets romantiske forudsætninger hos Hölderlin. Overtagelsen af Goebbels' idealisering sker kun »delvist«, fordi Seeberg til forskel fra Goebbels i samme åndedrag kalder Hitler en frygtelig dæmon. Hitler bliver således for Seeberg manifestationen af den modsætningsfigur, han nogle år senere genfandt hos den unge Nietzsche i sentensen »[e]rst der Gegensatz macht die Eigenschaft«, og som muligvis allerede var en integreret del af hans indremissionske (pietistiske) bagage om at »prøve et Standpunkts Inderlighed ved at gaa over i Modsætningen«, som det hedder i et af ungdomsmanuskripterne.¹⁴ Allerede fra begyndelsen af stilen omtales Hitler som et politisk geni: »Fra nu af begyndte Geniet Adolf Hitler at blive sig sit Geni bevidst«, lyder det om den unge Hitler, der bliver rekrut i den tyske hær under Første Verdenskrig.¹⁵ Omvendt understreges det flere gange, og vel at mærke stik modsat den tyske propaganda, at Hitlers politik er født ud af en sygelig skrupeløshed og trang til hævn: »Sådan blev Adolf Hitler Politiker. Hans Politik blev født i en syg Mands Hjerne, en Mand, som kun tænkte på Hævn og Revanche«. Hitler kendetegnes ved det mest foragtelige karaktertræk af alle for en indremissionsk moral, nemlig had og hævngerrighed. Om Hitlers politiske tanker i *Mein Kampf* (1925-26) skriver Seeberg: »[d]e blev til et politisk System, ja til en Verdensanskuelse, en Hævnens og Hadets Verdensanskuelse, en Blodets og Jordens Ide«. Trods idealiseringen af Hitlers geni fremstilles han således samtidig som yderst moralsk fordømmelig.

Hvorvidt Seeberg havde læst Hitlers selvmytologiserede *Mein Kampf*, kan ikke afgøres, men det forekommer ud fra stilens biografiske perspektiv sandsynligt, og hver gang Seeberg i de følgende år beskæftiger sig med en stor personlighed, det være sig Nietzsche, Wittgenstein eller Joyce, så forsøger han konsekvent at forstå sammenhængen mellem biografi og værk, mellem liv og skrift. Under alle omstændigheder vidner stilen om, at Seeberg vidste mere end så mange andre gymnasieelever om Hitlers biografi. Også den iøjnefaldende staccatostil med korte helsætninger, der skulle blive forfatterens stilistiske vandmærke i det tidlige forfatterskab, er bemærkelsesværdig:

14 Peter Seebergs arkiv: 03.03.1 (*Anemesis*), s. [61].

15 Peter Seebergs arkiv: 12.01.1 (»Adolf Hitler«). Jf. her og i det følgende min transskription af Peter Seebergs gymnasiestil om Adolf Hitler.

Hitler viste sig stærk. Han reflekterede. Han spekulerede. Han fik en Ide. Han fik flere. De blev til et politisk System, ja til en Verdensanskuelse, en Hævnens og Hadets Verdensanskuelse, en Blodets og Jordens Ide. »Mein Kampf« blev skrevet. Hitler var Forfatter.

Efter at Hitler var blevet Rigskansler, Rigspræsident og Fører for den nationalsocialistiske bevægelse i Tyskland, opsamles hans livsforløb således: »Geniet Adolf Hitler havde nu Midlerne til at give sine dæmoniske Kræfter Udløb«. Seeberg vidste besked om Hitlers kyniske likvideringer af politiske modstandere og til deres deportation til koncentrationslejre: »Han kontrollerede alt, syg som han var af Forfølgelsesvanvid. Han skød i Hundredvis uden Skånsel. Han satte Tusinder i Koncentrationslejre uden Tøven og lod dem pine uden Grund«. De seks udryddelseslejre og den systematiske udryddelse af jøderne kendte han som alle andre på daværende tidspunkt intet til.

Marianne Juhls citat fra stilen i sin monografi har hidtil fungeret som det endegyldige bevis på, at Seebergs motiver for at rejse til Berlin i juni 1943 var upolitiske og uden et intellektuelt grundlag: »At gymnasiasten Peter Seeberg ikke havde noget som helst tilovers for nazismen, fremgår af en dansk stil, han skrev i 2.g. i 1942« – hvordan hun kan datere stilen, og om dateringen er korrekt, har jeg ikke kunnet op- og afklare.¹⁶ Der kan imidlertid næppe herske tvivl om, at det citat, hun har udvalgt fra gymnasiestilen, er langt mere entydigt i sin afvisning af Hitler, end stilen som helhed er. Inden for citatet bestemmes Hitler udelukkende som en dæmon, og det afsluttes således:

Aldrig har Europa, ja Verden, været ude for sådan et Mareridt, som det vi nu er ude for. Det er ikke bare en Krig, men en Tidsalders Afslutning. Hitler er frygtelig for os.

16 Repræsentativ for modtagelsen af Marianne Juhls monografi er Thomas Bredsdorffs anmeldelse i Politiken 25.9.1999: »Sytten år gammel og lige færdig med 3.g. lod Peter Seeberg sig hverve som kulissslæber m.m. under optagelse af nazistiske propagandafilm i Berlin. Det var midt under Anden Verdenskrig, i 1943, og altså en handling der kunne være under mistanke om nazisympati (...) Juhl sætter sig for at mane den grundløse mistanke i jorden. Det har Seeberg sådan set selv gjort for længe siden, blandt andet ved at være uhyre åben om oplevelsen, bruge den som grundlag for sin debutroman, Bipersonerne, samt tale offentligt om den tidligt og sent. Nu kommer der så nyt materiale på bordet, hentet fra forfatterens righoldige private arkiv, som Juhl har pløjet sig igennem, dagbøger, fristile, privatbreve, udkast. Angående denne specielle mistanke kan hun citere en side fra en stil om Hitler, der viser at Seeberg allerede i 2.g. var på det rene med hvad nazismen var for en forbrydelse, hvis nogen skulle være i tvivl«.

Dermed undlader hun en afrundende og højst tankevækkende bemærkning i stilen om, at eftertiden måske vil bedømme Hitler anderledes positivt:

Om hundrede År ser man måske anderledes på ham. En blodrød Stjerne i en kulsort Nat. Han er rødere end selve Napoleon, og Natten er mere kulsort. Hitler beundrer Napoleon, og dog er Hitler større og frygteligere. Ingen har vendt sådan op og ned på Værdier som han, moralske og religiøse. Hvad er godt, og hvad er ondt? Hitler ved det ikke, eller han ænser det ikke i sin blinde Fart. Og i sit blinde Had. Aldrig har nogen Statsmand optrådt mere afskyeligt end han, ved den Hævnens Politik han har drevet. Og aldrig har nogen været mere Genial. For Hitler er jo et Geni. Men Geni. – Han er dog ny Fører for Alverdens Sjæle, for de svage især.

Det er ikke mindst dette hypotetiske tilbageblik på samtiden, der vender rundt på den ellers negative vurdering af Hitlers magtudøvelse og til dels legitimerer hans handlinger. For Nietzsche var Zarathustra en gudeliggende skikkelse, som havde forkastet den kristne morals skelnen mellem godt og ondt med den hensigt at etablere nye værdier – efter Guds død. Om Zarathustra var et overmenneske, eller han først var på vej til at blive et sådant overmenneske, er en nuance, der er irrelevant i denne sammenhæng. Med Zarathustra kritiserede Nietzsche kristendommen for at definere det gode som det uselviske og det onde som det egoistiske. Nietzsche sagde omvendt, med Zarathustra, at det gode burde være at udfolde og højne sig selv uden tanke på andre og i øvrigt kun at bekymre sig om livet på jorden. I kraft af gymnasiestilens allusion, »[i]ngen har vendt sådan op og ned på Værdier som han, moralske og religiøse«, identificerede Seeberg Hitler med Zarathustras ophøjede visdom, dvs. en, der stiller det til enhver tid farlige spørgsmål til de gældende moralske værdier, »[h]vad er godt, og hvad er ondt?«. Vil man indvende, at Seeberg i sin gymnasiestil overvejende fremhævede, hvordan Hitler »er frygtelig for os«, skal man huske på, hvordan Zarathustra beskriver overmennesket: »den, der skal være en skaber af godt og ondt, sandelig må han først være en tilintetgører og knuse værdier«. ¹⁷ Dionysos' kærlighed til mennesket er, som Seeberg skulle formulere det i forordet til sin oversættelse af et udvalg af såkaldte

17 Friedrich Nietzsche, *Således talte Zarathustra. En bog for alle og ingen*, 1999a [ty. 1883-85], s. 102.

dionysiske aforismer i *Visdom* (1946) et par år senere: »af en ejendommelig, grusom Art«. ¹⁸ Dermed ikke sagt, at Seeberg forsvarede Hitlers (stor-)politik, men nok, at Seebergs ungdommelige begejstring for Nietzsche og Hölderlin – som han vel at mærke delte med Ole Wivel og Thorkild Bjørnvig – gjorde det vanskeligt for ham at forholde sig så afklaret i sin afvisning af Hitler og nazismen som en Tage Skou-Hansen.

Seebergs betoning af Hitlers gudelignende genialitet kan ikke forstås uafhængigt af hans læsning af Nietzsches *Also sprach Zarathustra*, hvor tanken om et overmenneske hinsides de menneskelige, alt for menneskelige begreber om godt og ondt anskueliggøres digterisk. Den nazistiske filosof Alfred Baeumler anså, ligesom sin endnu mere indflydelsesrige kollega Martin Heidegger, Nietzsche og dennes Zarathustra-figur som den væsentligste vejviser ud af den europæiske nihilisme. Den udgave af *Zarathustra* fra 1930, genoptrykt i 1941, der befinder sig i Seebergs efterladte privatbibliotek, og som var den udgave, han læste grundigt ifølge breve til Carl-Göran Ekerwald fra 1942-43, har tilføjet en efterskrift ved udgiveren Baeumler. ¹⁹

Af efterskriften fremgår det, at *Zarathustra* skal læses som »die magna charta eines neuen Zeitalters, es ist das Grundbuch der *heroischen Humanität*«. ²⁰ Værket præsenteres som Nietzsches filosofiske højdepunkt, i overensstemmelse med hvordan Nietzsche selv havde vurderet det i den selvbiografiske *Ecce homo* (1888/1908), men Nietzsches hovedværk er stadig ifølge Baeumler den posthume *Der Wille zur Macht* (1901), til hvilket *Zarathustra* måtte betragtes som en »forhal«. Baeumler udpeger dels begrebet om den evige genkomst, dels begrebet om overmennesket som det væsentligste filosofiske nybrud i *Zarathustra* og forklarer det sidste således: »Der 'Übermensch' ist das Bild des Menschen, der sein Leben an den höchsten Gedanken setzt. Der 'Zarathustra' ist ein Buch des Willens und des Kampfes«. ²¹ Overmennesket, der af Nietzsche defineres i kontrast til »det sidste menneske«, har som sin mægtige opgave at overvinde den europæiske nihilisme ved at skabe nye, livskraftige værdier. Alt dette kan

18 Peter Seeberg, *Visdom. Dionysiske aforismer*, 1946, s. 8.

19 Peter Seebergs samling af bøger fra huset i Lysgård og fritidshuset på Rømø er registreret af Katrine Ussing og Mathias Ussing Seeberg i 2015, og et udvalg af bøgerne vil blive overdraget til Peter Seebergs arkiv. Jeg er taknemmelig for, som den første uden for familien, at have haft adgang til denne samling.

20 Alfred Baeumler, »Nachwort«. Friedrich Nietzsche. *Also sprach Zarathustra*, 1941 [opr. 1930], s. 410.

21 Ibid., s. 416.

sådan set forsvares som en redelig fortolkning af *Also sprach Zarathustra* lige indtil det punkt, hvor Baeumler bestemmer tiden og stedet for denne kamp som den tyske samtid: »Einer *bestimmten* Zeit wird das heroische Ideal des Übermenschen vor Augen gestellt. Der Übermensch stellt die Überwindung des christlich-demokratischen, liberal-optimistischen Europa dar«. Dernæst bestemmes Nietzsches elskede landskab som det schweiziske Engadin, »[u]nd es ist die geistige Landschaft des Europa, in dem wir *heute* leben, von der Nietzsche seinen Willen ausgesandt hat zum Übermenschen«. ²² Med denne – uredelige – indsnævring af Nietzsches filosofi som en politisk vision om et nyt Europa grundlagt på nationalsocialismens anti-parlamentarisme kom Baeumlers udgave i Det Tredje Rige til at påvirke ikke så få nye, unge læsere af *Zarathustra* – også i Danmark.

Efter at have færdiggjort en samlet udgave af Nietzsches værker i 1930 udsendte Baeumler året efter monografien *Nietzsche, der Philosoph und Politiker*, hvori han præsenterede sin samlede forståelse af Nietzsche som politisk, endog som en germansk politisk filosof. Der har i efterkrigstiden været en betydelig bestræbelse på at »afnazificere« Nietzsche ved at henvise til udtalelser, særligt i hans Nachlass og breve, hvori han udtrykker decideret foragt for specifikt tysk åndsliv, massebevægelser, nationalisme og antisemitisme. Nietzsche-forskningen har kort sagt argumenteret for, at Baeumler forvekslede Nietzsches begreb om »Wille zur Macht« med en vilje til politisk magt, og at han banaliserede Nietzsches begreb om »Große Politik« til Hitlers pangermanske imperialism. ²³ På trods af at der ikke findes brugsspor i Seebergs eksemplar af *Zarathustra*, er det svært at forestille sig, at han ikke på daværende tidspunkt også var bekendt med Baeumlers – tvivlsomme – Nietzsche-fortolkning, og Hitler-stilens afslutning vidner efter min vurdering om en tøvende tilslutning hertil.

Som konklusion på gymnasiestilen om Hitler skriver Seeberg dystopisk, »[v]i er midt i Vulkanudbruddet. Det er måske et Vulkanudbrud ligeså stort som det, der gjorde Ende på Antikken«. Den apokalyptiske tanke om, at Europa nærmer sig en tidsalders afslutning, og de afsluttende betragtninger antyder desuden et kendskab til Oswald Spenglers historiefilosofi i *Der Untergang des Abendlandes*, hvis to bind fra henholdsvis 1918 og 1922 indeholdt en spekulativ nødvendighedslære. Under henvisning til antikkens undergang mente den kulturkonservative Spengler at kunne forudsige enden på den vesteuropæiske, kapitalistiske og demokratiske kul-

²² Ibid., s. 416-417.

²³ Jf. Jørgen Hass, *Illusionens filosofi*, 2002 [opr. 1982], s. 57 og 237.

tur.²⁴ Spengler var af den faste overbevisning, at kultur ligesom natur har et organisk og dermed cyklisk liv, dvs. en tilblivelse, et højdepunkt og et forfald. Tilhængere af hans fatalistiske historiefilosofi og anti-demokratiske holdning kunne legitimere nazismens og fascismens blodige handlinger som et udtryk for Europas uundgåelige skæbne, også selvom Spengler før sin død i 1936 havde lagt afstand til Hitlers racistiske ideologi. Seebergs kendskab til Spenglers historiefilosofi kan bl.a. dokumenteres ved inddragelse af et brev til vennen Carl-Göran Ekerwald 20. april 1945, hvori han giver udtryk for et fatalistisk syn på Europas historie: »Jeg forsikrer dig: går Europa under i løbet af to århundreders udmarvelse: historien vil være skyld i det: vi vil se spenglersk på sagerne: (...) en kulturepoke varer ikke længere end et par tusind år.«²⁵

På baggrund af alt dette må det undre, når Marianne Juhl i den måske vigtigste note til sin arkivbaserede monografi om forfatteren konkluderede, at den unge Seeberg: »ikke havde noget som helst tilovers for nazismen«.²⁶ Ved nærmere bekendtskab med indholdet af hele denne gymnasiestil, og ikke bare det selektive citat, hun citerede i samme note, er konklusionen efter min opfattelse betydeligt mere kompliceret: Seeberg var ikke totalt afvisende over for »den geniale« Hitlers diktatur, og dog fandt han tydeligvis denne Hitler at være et foragteligt, hadefuldt menneske. Den bedste forklaring på denne uoverensstemmelse i vores læsninger af Hitler-stilen må være, at Marianne Juhl hverken læste teksten på baggrund af Seebergs fortrolighed med Nietzsche, Hölderlin og Spengler eller inden for konteksten af det samtidige ungdomsforfatterskab. Stilens sidste sætning er kort og godt: »Adolf Hitler, den geniale og dæmoniske«. Dette er første, men langt fra sidste gang, at en modsætning ophøjes til princip hos Seeberg, nemlig modsætningen mellem den dionysiske immoralisme og en kristen, moralsk fordømmelse af det hadefulde og hævngerige individ.

Det vil naturligtvis være en fejltagelse at slutte direkte fra Seebergs tøvende fascination af »geniet« Hitler til en sympati med nazismen. For det første understreges det gentagne gange, at Hitler er en dæmon, og for det andet er det næppe muligt at være nazist uden også at være antisemit, og for det tredje er nationalsocialismen allerede i navnet en racistisk og imperialistisk nationalisme til forskel fra, hvad Hitler kaldte

24 Oswald Spengler, *Vesterlandets undergang. Omrids af en verdenshistoriens morfologi*, 1962 [ty. 1918-22], s. [11].

25 Peter Seebergs arkiv: 11.307.A.

26 Marianne Juhl 1999, s. 248.

den »jødiske internationalisme«, og som han identificerede både med den russiske socialisme og den amerikanske kapitalisme. Af gymnasie-stilen fremgår det tydeligt, at der ikke findes hverken antisemitiske eller pangermanske sympatier hos Seeberg, hvilket den følgende behandling af ungdomsforfatterskabet skal bekræfte. Ikke desto mindre spores der altså en fascination af det store menneskes guddommelige genialitet og en antydningvis immoralisme i bedømmelsen af hans (dionysiske) handlinger.

Ungdomsforfatterskabet

En gennemgående intertekstuel kilde i det utrykte ungdomsforfatterskab er konstaterbart digterværket *Also sprach Zarathustra*, hvori Nietzsche identificerede sig med profeten Zarathustra, den store vismand. Værket låner sit navn fra den persiske religionsstifter, der levede i det 7. århundrede f.Kr. Hvor den historiske Zarathustra førte modsætningen mellem godt og ondt tilbage på to metafysiske magter i evig kamp med hinanden, vil den fiktive Zarathustra ophæve den af kristendommen indførte modsætning mellem godt og ondt. Værket har med sine retoriske figurer, høje stilleje og bibelske patos (og parodi herpå) haft appel til især unge mennesker, og særligt dem med kunstneriske ambitioner. Det er uden sammenligning det mest litterære af Nietzsches filosofiske værker og af samme grund betragtes værket af analytisk skolede filosoffer som dunkelt hvis ikke ligefrem forvrøvet. Nietzsche selv var ikke i tvivl om værkets enestående kvaliteter og betragtede det i *Ecce homo* som sit hovedværk, ja endda verdenslitteraturens største værk.²⁷

Ifølge Nietzsche skulle de sande værdier ikke *findes* ved en udeltagende filosofisk analyse, de skulle omvendt *skabes* af det kunstneriske menneske som alternativer til de hævdundne kristne værdier. Om den dionysiske livsholdning i værkets slutning hedder det videre i *Ecce homo*: »For en *dionysisk* opgave hører på afgørende vis hammerens hårdhed, *selve lysten ved at tilintetgøre* til forudsætningerne. Imperativet: 'bliv hårde!', den dybeste vished om *at alle skabende er hårde*, er det egentlige tegn på en dionysisk natur.«²⁸ Der er i Nietzsche-receptionen konsensus om, at denne lære om hårdheden og lysten ved tilintetgørelsen i det dionysiske skal læses metaforisk som led i det storstilede opgør med 2.000 års kristendom. At gøre

27 Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo. Hvordan man bliver, hvad man er*, 1999 [ty. 1888/1908], s. 97.

28 *Ibid.*, s. 103.

sig fri af vanetænkning og fordomme, at gøre op med det hævdvundne kræver den største kraftanstrengelse. Glemmer man Nietzsches filosofiske formål, og læses der bogstaveligt, som nazisterne gjorde, kunne man derimod finde en tilskyndelse til nazismens tilintetgørende voldsregime heri.

Seeberg kendte til Nietzsches filosofi, allerede inden han begyndte at udveksle breve med Carl-Göran Ekerwald i slutningen af 1941, og det var antageligvis deres fælles begejstring for Nietzsche, som ansporede pennenenskab mellem de to gymnasieelever. I et interview fra 1992 fortæller Seeberg, at det var læsningen af Arne Sørensens kulturkritiske essays *Det moderne Menneske* (1936), som i 1940 åbnede den femtenårige gymnasiasts øjne for Nietzsche.²⁹ Arne Sørensen havde i 1936 stiftet partiet Dansk Samling, der på et kristent-socialt grundlag afviste såvel liberalismen som kommunismen og nærmede sig den tyske og italienske totalitarisme. Under besættelsen vendte han sig dog stærkt imod samarbejdspolitikken og trådte i 1943 ind i modstandsbevægelsens øverste organ, Danmarks Frihedsråd, sammen med bl.a. Frode Jakobsen, der i øvrigt havde fået udgivet sit konferensspeciale, *Nietzsches kamp med den kristne moral*, i 1940.

Hvordan Seeberg mere præcist læste *Zarathustra* i 1942-43, kan aflæses i hans omfattende ungdomsførfatterskab. Disse hidtil ukendte værker tæller i alt tolv manuskripter: otte skuespil, tre romaner og et filosofisk essay, (fejll)registreret som »12 skuespil« i Peter Seebergs arkiv. Manuskripterne er rent fysisk lagt i en stor, grå kanvas-mappe. På et stykke papir har han omhyggeligt anført manuskripterne titler, og hvornår de er henholdsvis påbegyndt og afsluttet og nederst på siden skrevet: »Hermed slutter mit Forfatterskab.«³⁰ Heraf fremgår det, at de fleste manuskripter er skrevet på fjorten dage eller tre uger, et enkelt sågar på én dag. Af omfang varierer manuskripterne fra en tyve-tredive sider til omkring hundrede sider, skuespillene er gennemgående kortere end romanerne, og essayet er det korteste på bare syv A3-sider. Af Seebergs dagbøger kan det udledes, at manuskripterne er skrevet med henblik på udgivelse, men at flere af dem blev vurderet som kunstnerisk umodne af de instanser, som fik lejlighed til at bedømme dem. Det var intet mindre end Det Kgl. Teater, den selvbevidste forfatteraspirant sendte sine skuespilmanuskripter til, og romanmanu-

29 Poul Behrendt citerer i *Djævelpagten* (1995) følgende fra Seebergs forelæsning på Københavns Universitet, december 1992: »Jeg havde læst Nietzsche, fra jeg læste Arne Sørensens *Det moderne Menneske* i 1940. Det var den første voksenbog, jeg læste, og den kunne man skrive lister af til opbyggelig læsning«, bd. 1, s. 250.

30 Peter Seebergs arkiv: 03.03.1.

skripterne sendte han til Gyldendal. Efter afvisningen af et manuskript fra Det Kgl. Teater skriver den unge forfatter 18. maj 1942 til sin svenske ven:

Bitter – nej, det er jeg slet ikke. Jeg tror på migselv, og på at jeg er Dramatiker. Jeg kunde dristigt sammenligne mig med en H.C. Andersen – en Johs. Ewald – eller en Kaj Munk – men jeg indser vel at jeg og mig og mit kan kun være en P.E. Seeberg og være P.E. Seeberg stedse. Intet andet. Intet mindre. Og intet større.³¹

Sammenligningen med digterpræsten Kaj Munk, der beundrede de fascistiske ledere, Hitler og Mussolini, lige indtil Danmarks besættelse, og hvis antiparlamentariske og modernitetskritiske synspunkt svarede til Arne Sørensens og Dansk Samlings, kan muligvis bidrage til forklaringen på Seebergs idealisering af Hitler i gymnasiestilen – med den vigtige tilføjelse, at Munk altså ændrede synspunkt ved besættelsen. I retrospektion er det påfaldende, at ungdomsforfatterskabet tæller omtrent lige så mange titler som det senere forfatterskabs fire romaner, seks novellesamlinger, et skuespil og en håndfuld filmmanuskripter, men hvor ungdomsforfatterskabet er affattet under en højintens produktivitet i perioden marts 1942 til februar 1943, strækker det officielle forfatterskab sig over godt fyrré år, fra 1953 til 1997.

Det af Seebergs tidlige manuskripter, der kommer tættest på *Also sprach Zarathustra* i stil såvel som tematik, og endda så tæt, at det må betegnes som epigoneri, er *Jeg-Mennesket. En kampens og ensomhedens filosofi*. De anvendte begreber i titlen peger alle i retning af Nietzsche. Jeg-mennesket må forstås som Seebergs let maskerede udgave af overmennesket, og ét sted i manuskriptet afslører forfatteren sin maske: »Jeg forkynder jer Nøjsomhed og Korsfæstelse – forkynder jer Overmoralen som den eneste moral«. ³² Overmennesket eller Jeg-mennesket må søge den nye sandhed hinsides godt og ondt: »Du skal hæve dig over enhver ydre Moral«, for dette menneskes opgave er at søge sig selv i fuldkommen ensomhed. ³³ Den gældende moral hævdes ikke at være andet end »[s]kræmmebilleder« for »[m]assen«.

Igennem fjorten afsnit af én til fire-fem sider gennemspilles dannelséstænkningens tema om, hvordan man bliver sig selv, som den man er. Jeg-mennesket er endnu »ufødt« ved både begyndelsen og enden af fortællingen. Egentlig er der slet ingen fortælling i teksten, og som genre må

31 Peter Seebergs arkiv: 11.307.A.

32 Peter Seebergs arkiv: 03.03.1 (*Jeg-Mennesket*), s. [24].

33 *Ibid.*, s. [23].

den kategoriseres som et filosofisk prosadigt. Med en allusion til Zarathustras glæde ved sangen hedder det, at Jeg-mennesket synger, som han sang, da han stod på »tågens Bjerg«. Ordet visdom bruges i betydningen lærdom; Jeg-mennesket er ligesom vismanden Zarathustra i besiddelse af ufattelig lærdom og menneskekundskab. Tematisk er teksten en profeti om Jeg-Mennesket: »jeg forkynder din Storhed o Menneske – thi af dig skal den største fødes – det første Jeg-Menneske«. ³⁴ Betonningen af jeg'et skal med en psykologisk spidsfindighed forstås i kontrast til selvet; sandheden opnås alene ved at adlyde jeg'et og fornægte selvet.

Jeg-menneskets vej til sig selv forudsætter en distancering fra folket. Indlemmelsen i folket gør kun mennesket ufrit, og derfor lyder opfordringen: »Jeg-Menneske, gaa bort fra dette Folk, gaa fra de offentlige Steder, fra Steder hvor Smuds kun kastes paa Jeget og søg ensomme Steder, eller bedre Ensomheden – søg dit Jeg«. ³⁵ Yderligere må Jeg-mennesket gøre sig fri af sine forældre og ikke mindst af præsterne: »Hør de Løgne de fremsætter paa Prædikestolene«. ³⁶ En gennemgående tanke er påmindelsen om, at Jeg-mennesket er skabende ligesom kunstneren. Mens præsterne kun overtager gamle ideer, så skaber Jeg-mennesket nye, og dertil kræves det største mod. Præsternes trusler om en hævnende Gud skal bekæmpes med latteren som våben. Som det fremgår af undertitlen er kampen og kampviljen afgørende, men denne kamp foregår vel at mærke på det indre plan: »Livet og Kampen om Jeget er en Modsætningsverden, men Modsætningerne skaber Livet«. ³⁷

Overvindelsen af moralen har som konsekvens, at Jeg-mennesket skal vedkende sig sin ondskab: »Din Vej mod Jeget gaar ogsaa gennem Ondskaben«. ³⁸ Der opfordres ligefrem til at gå på rov og røve uden medlidenhed, efter forbillede i den krigeriske retorik i *Zarathustra*, hvor mennesket kaldes et »rovdyr« og opfordres til at blive »ondere«. Manuskriptet om Jeg-menneskets ret til *ikke* at udvise medlidenhed med de(t) svage, og omvurderingen af de kristne værdier er som sagt skrevet nogenlunde samtidig med gymnasiestilen om Hitler og er derfor uundgåeligt en kontekst for den. Endelig behandles i manuskriptet et fra Seebergs breve og dagbogsoptegnelser fra perioden genkendeligt tema om benægtelsen af enhver slags fædrelandskærlighed:

34 Ibid., s. [5].

35 Ibid., s. [18].

36 Ibid., s. [26].

37 Ibid., s. [28].

38 Ibid., s. [35].

Sit Fædreland skylder man intet. Jeg ved at Du vil blive hadet, du der erkender dette. Men dette er Jeg-Menneskets Fornægtelse – ogsaa Fødelandet skal Du foragte og fornægte. Hvorfor skulde man skyldte sit Fædreland alt? Fordi man har boet der? Skylder man da ikke mere hele Jorden Tak fordi man maate [sic] leve her – maaske Tak for Beskyttelse?³⁹

Jeg-mennesket skal gøre sig fri af nationalismen, sådan som Zarathustra havde fordret med ordene:

Åh, mine brødre, tilbage skal jeres adel ikke skue, men udad! Fordrevne skal I være fra alle fædre- og urfædrelande! Jeres børns land skal I elske: denne kærlighed skal være jeres nye adel – det uopdagede, i det fjerneste hav! Efter det byder jeg jeres sejl søge og atter søge!⁴⁰

Hvad der skal træde i stedet for Jeg-menneskets fædrelandskærlighed er tilsyneladende en kosmopolitisme i den gamle tradition fra den græsk-ky-niske filosof Diogenes, der som den første proklamerede sig som verdensborger og stræbte mod at leve i indre såvel som ydre uafhængighed. Der er ingen belæg for at associere Seebergs negation af Rasmus Rasks bevingede ord »Sit fædreland skylder man alt, hvad man kan udrette« med den socialistiske internationalisme endsige den nazistiske pangermanisme. Til forskel fra en over-national kollektivism og en arisk racisme forbindes den eksplicit unationale holdning hos Seeberg med en kosmopolitisk individualisme; det er i allerhøjeste grad en »ensomhedens« filosofi, hvis livs-filosofiske kamp imod de givne sociale og nationale rammer, der kæmpes.

Al nietscheansk radikalitet til trods afsluttes manuskriptet med ordene om, at Jeg-mennesket er »Djævelen og Fanden og alle Profeter« netop fordi, denne elsker sit jeg og dermed gør egoismen »hellig«. ⁴¹ I et nietscheansk perspektiv er slutningens – moralske – fordømmelse af Jeg-mennesket et tilbagefald i en kristen modstilling af den moralske Gud og den amoralske Djævel, som på ingen måde er forberedt i det forudgående. Mindre over-raskende bliver vendingen bort fra den dionysiske immoralisme, når manuskriptet læses i sammenhæng med de øvrige manuskripter fra perioden,

39 Ibid., s. [42].

40 Friedrich Nietzsche, 1999a, s. 180.

41 Peter Seebergs arkiv: 03.03.1 (*Jeg-Mennesket*), s. [24].

hvor modsætningen mellem Dionysos og Kristus forsøgsvis installeres som det styrende kunstneriske princip.

Et andet manuskript i den grå kanvasmappe er det allerede i forbindelse med Hitler-stilen omtalte dramatiske stykke *Soldaten. Et skuespil om Napoleon*, der kan læses som en allegori over Hitlers situation i samtiden. Ophøjelsen af Napoleon som geni var Hölderlin langt fra alene om. Eksempelvis havde Georg Brandes i et essay om Napoleon fra 1915 beskrevet denne i sin velmagts dage som »Overmennesket«, og dog samtidig betonet hans personligheds brister og magtskyge, mens Knut Hamsun uforbeholdent havde beundret Napoleon og i Hitler set hans afløser på verdensscenen.⁴² Seebergs manuskript indledes med en oversættelse af Hölderlins hyldestdigt »Buonaparte« fra 1797 og dermed før, Napoleon havde forvandlet sig fra revolutionens frihedshelt til kejserrigets despot.⁴³ Hölderlins digtning er i fællesskab med Nietzsches *Zarathustra* de væsentligste intertekstuelle kilder til ungdomsforfatterskabet. Digte af Hölderlin oversættes i flere af manuskripterne, og relationen har Seeberg bekræftet mange år senere i forbindelse med Flemming Roland Jensens artikel om den danske Hölderlin-reception. I et brev fra 1975 skriver Seeberg følgende: »I min pure ungdom (15-18) har jeg skrevet stærkt inspireret af H[ölderlin]«. ⁴⁴ Det er præcis ungdomsforfatterskabet fra perioden 1942-43, der sigtes til. Nogle år herefter i forbindelse med en universitetsopgave til Paul V. Rubow i 1948 reflekterede Seeberg over sin forståelse af Hölderlins digtning, og da var der tydeligvis tale om en revision af ungdommens idealisering: »Det er en gammel yndlingsdigter, som jeg nu er vendt tilbage til og jeg tror med pudsede briller«, hedder det i brev til studiekammeraten Thorkild Hansen 26. marts samme år.⁴⁵ Selve opgaven til Rubow afsluttes med de formanende ord til professoren: »Der findes iøvrigt en rig tysk litteratur om manden; jeg anbefaler Dem kun at anvende specialstudierne, da monografierne, fra nazismens år især, vrimler med uudholdelige lovtaler«. ⁴⁶

Mens Hölderlin i sin ungdom skrev et hyldestdigt om den samtidige Napoleon, skriver Seeberg altså et dramatiske stykke om den samme, men allegorisk set er der formentlig tale om en refleksion over en anden magt-

42 Tore Rem, *Knut Hamsun. Rejsen til Hitler*, 2015 [no. 2014], s. 215.

43 I Peter Seebergs egen oversigt over ungdomsforfatterskabet benævnes manuskriptet *Au Destin* og dateres 1.-25. september 1942.

44 Peter Seebergs arkiv: 11.589.

45 Det Kongelige Bibliotek: Acc. 2014/1, Ks. 39.

46 Peter Seebergs arkiv: 12.01.1 (»Hölderlin-opgave til Rubow«), s. [35].

fuld lederskikkelse i Seebergs samtid, nemlig Hitler. Stykket præsenterer en mængde forskellige holdninger til den franske krigsherre og trækker på et betydeligt kendskab til dennes biografi. Der er dem omkring Napoleon, som anklager ham for at udøve sin voksende magt med kynisme, og så er der dem, der hylder hans storhed. Indledningsvis erindrer hans første hustru Josephine ham om, at »man kalder dig et Geni«, og senere udtaler Napoleon selv:

Jeg er et Geni Laplace – langt større end De. Jeg kan tillade mig alt. Jeg ser længere end De... De ser kun ud til Siden og opdager Menneskene og kalder dem Deres lige (...). Jeg ser Menneskene ovenfra og kalder dem Vaaben – Soldater.⁴⁷

Det er Napoleons ophøjede blik ovenfra og ned – som en Zarathustra på sit bjerg – der fritager ham for moralsk bedømmelse. En af hans betroede rådgivere smigrer ham ved at sige, at han har en usædvanlig stærk vilje: »en vilje til magt«.⁴⁸ Begrebet vilje til magt anses almindeligvis for at være et hovedbegreb i Nietzsches filosofi fra og med *Zarathustra*. Selve begrebet er omdiskuteret inden for Nietzsche-receptionen og udlagt vidt forskelligt fra metafysisk ur-grund bag menneskets bevidsthed (Heidegger) til storpolitisk bevæggrund (Baeumler). For Hitler var menneskets og ikke mindst folkets »vilje« – i psykologisk forstand – et nøglebegreb, og i *Mein Kampf* betones det flere gange, hvad det personligt har betydet for Hitler at have en stærk og ubønhørlig vilje. Leni Riefenstahls propaganda-film om Hitler fra 1935, produceret på UFA-studierne efter opfordring fra Goebbels, hedder ikke for ingenting *Triumph des Willens*.

Hovedtemaet i Seebergs dramatiske stykke er, hvordan Napoleon med blind tillid til sine »geniale« strategiske og organisatoriske evner fortsætter sine erobringer og til sidst står over for at indtage Moskva. Han advares imidlertid af sine rådgivere om, at dette sidste store erobningsforsøg vil blive hans uigenkaldelige fald. Når Seeberg valgte præcis dette historiske emne i september 1942, kunne det meget vel skyldes, at Hitlers tyske hær på selv samme tidspunkt befandt sig foran Stalingrad i en vanskelig situation. Først mod udgangen af januar 1943 led Hitler det knusende nederlag til russerne. Et typisk træk ved Spenglers *Der Untergang des Abendlandes* er de mange analogier mellem en tidligere og en senere tidsalder, og en

47 Peter Seebergs arkiv: 03.03.1, s. [53].

48 Ibid., s. [45].

hævdelse af at historien bevæger sig i fastlagte, gentagelige mønstre: »Bevidstheden om, at de verdenshistoriske fænomenformers tal er begrænset, og at tidsaldre, epoker, situationer og personer gentager sig alt efter typen, har altid været til stede«.49 Med sit dramatiske stykke om geniet Napoleons fald havde Seeberg dermed på spenglersk vis draget en profetisk analogi til Hitlers forestående nederlag på østfronten. På baggrund af Hitler-stilen og disse to ungdomsmanuskripter fra tiden før Seeberg tog beslutningen om at rejse til Berlins UFA-studier, forekommer det urimeligt at reducere hans motiver til et rent personligt opgør med en omklamrende moder – eller for den sags skyld at (bort)forklare beslutningen som en rent eksistentiel frigørelse, selvom det givetvis også var det. Den unge Seeberg var mere fortrolig med hele datidens tyske tankekompleks, end nogen hidtil har været klar over, og hans lettere umodne omgang med et romantisk genibegreb og Nietzsches filosofiske immoralisme har ført ham ud til og måske lidt over grænsen for, hvad der i et tilbageblik har været moralsk tilladeligt.

Som nævnt indledningsvis er det en tankevækkende litteraturhistorisk kendsgerning, at tre af efterkrigstidens store personligheder, Ole Wivel, Thorkild Bjørnvig og Peter Seeberg, var intet mindre end tryllebundet af Nietzsches *Also sprach Zarathustra*, Hölderlins digtning og Spenglers kulturkritik i begyndelsen af 1940'erne, på hver sit sted i landet – Wivel i København, Bjørnvig i Aarhus og Seeberg i Haderslev – og uden at have haft den mindste kontakt til hinanden. Alfred Baeumler og Martin Heidegger havde faktisk tilsluttet sig nazismen på det selvsamme digterisk-filosofiske grundlag. Resultaterne af denne fascination og især den efterfølgende reaktion herpå er dog væsensforskellig for de tre danske forfattere. Mens Wivel i en periode muligvis sympatiserede med nazismen, er Seeberg både fascineret og frastødt af Hitler, og endelig er Bjørnvig – ifølge erindringsbogen *Jordens hjerte* – momentant begejstret over drømmen om ny verdensorden i Tyskland.50 Wivel gjorde mere eller mindre holdt ved *Zarathustra* og reagerede ifølge sine erindringer med en etisk begrundet afstandtagen til Nietzsches immoralisme under besættelsen, mens Seeberg og Bjørnvig efter Anden Verdenskrig bevægede sig videre til Nietzsches

49 Oswald Spengler, 1962, s. 18.

50 Ole Wivels forhold til nazismen er første gang behandlet af Jørgen Hunosøe i *Nordica* (2000) og senest af Claus Bryld i essaysamlingen *Min besættelse. 50 års livtag med historien* (2015). Thorkild Bjørnvigs forhold til nazismen er diskuteret af Johnny Kondrup i disputatsen *Erindringens udveje* (1994) og af Tage Skou-Hansen i essaysamlingen *Indhentet aferindring. Digt og virkelighed* (2013).

senværk, inklusive de utrykte fragmenter og brevene, inden Seeberg tog en ny og for dansk litteratur enestående vending med sit konferensspeciale fra 1950 om livsfilosofien i *Morgenröthe* (1881), der både før og siden er det mindst læste af Nietzsches værker. Dette sker alt sammen, før han overhovedet debuterede som forfatter i begyndelsen af 1950'erne med et par noveller i ugebladet *Landet*, den officielle debutnovelle »Spionen« i *Perspektiv* (1954) og debutromanen *Bipersonerne* på Arena, Forfatternes Forlag (1956), der som de fleste vil vide, omhandler en uge i november 1943 på UFA's filmstudier i Berlin og indeholder et hidtil ubemærket selvopgør i form af en fundamental ny interesse for tilværelsens bipersoner, eller med andre ord et skifte fra et elitært til et egalitært menneskesyn, som skulle vise sig at blive forfatterskabets varige signatur.⁵¹

Bilag

Peter Seebergs (udaterede) gymnasiestil i et kladdehæfte påtegnet »Haderslev Katedralskole, Dansk Stil, P.E. Seeberg« er her transskriberet i sin helhed. Marianne Juhl citerede uddraget fra linje 112, »Ligeså hæmningsløs som Hitler var i Indenrigspolitikken...«, til linje 138, »Hitler er frygtelig for os«, i bogen *Peter Seeberg. En monografi*, 1999, s. 248. Dokumentet befinder sig i Peter Seebergs arkiv: 12.01.1. Hvad der må antages at være lærerens (få) korrektioner af ortografi og interpunktion samt bedømmelsen af arbejdet som en »Meget velskrevet Stil« med karakteren »mg-«, er udeladt fra min transskription.

Adolf Hitler.

- Der stod en Mand i et Rekrutteringskontor. En bleg Mand. Udtæret og underernæret, lurvet og forslidt. Men der brændte en Fanatismens Glød i hans Øjne. En vild Lidenskab var der i disse Øjne.
- 5 Over det ellers slaptudseende Ansigt var der et Beslutsomhedens Præg. Det vagabondagtige var veget en Smule for Fasthed, for Karakter. Denne Mand var Adolf Hitler.

⁵¹ Nærværende artikel er et let bearbejdet uddrag af en større afhandling om Peter Seebergs forfatterskab med titlen *Under stadig skælven. Arkiv og intertekstualitet hos Peter Seeberg*.

Overskrift:
Adolf Hitler.

Der stod en Mand i
et Reklamferingskontor. En bly Mand.
Udset og underernæret, luovet og for-
slidat. Men der brændte en Fanatismens
guld i hans Øjne. En vild lidenskab
var der i disse Øjne. Over det ellers sløgte
udseende Ansigt var der et Beslutson-
hedens bry. Det vagabondagtige var blevet
en Smule for Tæthed, for Karakter. Denne
Mand var Adolf Hitler.

Han havde haft grund til
at se både luovet og vagabondagtig ud,

Han havde haft Grund til at se både lurvet og vagabondagtig ud, denne Adolf Hitler. Han havde kæmpet sig frem gennem de sidste År ved Postkorttegning og tilfældigt Arbejde. Forældrene var forlængst døde. Han stod ene i Verden. Og han var måske slet ikke den bedste til at gå ene. Han var nemlig en knækket Mand, og en knækket Mand behøver Hjælp til at rejse sig igen. Han havde troet på sine kunstneriske Evner. På Kunstakademiet var han faldet uhjælpeligt igennem. Og han kunde ikke arbejde sådan som andre Mennesker. Der var noget vist uroligt over hans Sind. Han drev fra Sted til Sted og arbejdede snart der, snart her. Han kom i Sjak med Marxister og forbandede dem i sit stille Sind. Han traf sammen med Jøder, og han lovede Hævn. Han var Patriot, måske Chauvinist, ja Fanatiker. Han stod her i Rekrutteringskontoret for at gøre sin Pligt. Han stod her frivilligt. Hitler regnede med, at hans Time vilde komme, og denne Time var Adolf Hitlers. Fra nu af begyndte Geniet Adolf Hitler at blive sig sit Geni bevidst.

Adolf Hitler kom med i Verdenskrigen, og han elskede Krigen. Han elskede Kampen og Heltetodet, Blodet og Kampjorden, Slagmarken og Skyttegravnen. Han elskede Heltene og hadede de fejge. Han drog sin Konsekvens deraf. Han var selv tapper, måske en Helt. Også han tilbragte 4 År med Blod, Sved og Jord.

Hitler blev såret og kom på Lazaret. Der blev sluttet Våbenstilstand. Manden Hitler græd, men af Tårerne voksede Hævnens Tanker frem, Tankerne om Revanche. Tanker om et nyt Tyskland. "Et nyt Tyskland?" sagde han. "Et nyt Tyskland"? – "Hvem skulde vel skabe det?" – "Han, Adolf Hitler, kunde skabe det, han skulde skabe det, og han vilde skabe det."

Sådan blev Adolf Hitler Politiker. Hans Politik blev født i en syg Mands Hjerne, en Mand, som kun tænkte på Hævn og Revanche.

Og nu begyndte denne østrigske Toldersøn, der ikke engang havde tysk Statsborgerret, at lede efter et Parti. Han fandt det i "det tyske Arbejderparti", hvis Fører han snart blev.

Og nu fulgte de tusinde Kampe for Magten. Kampen om Masserne. Taler og Bannere, Demonstrationer og Hagekors, S.A. Folk og Armbind, Sieg-Heil Råb i Massevis og Hitler-Plakater i overdådighed. Kampen mod Marxister. Kampe i Gaderne. Kampe på det ene Fortov. Skud på det andet. Revolverkugler på Kørebanen. Trepil og Hagekors. "Horst-Wessel Sang" mod "Internationale". Og over alt dette stod Hitler. Fast som Fører, stor som Taler. Men

Hitler følte sig for stor. Efter det mislykkede München-Putsch blev han anbragt i Landsberger-Fæstningen med vennen Rudolf Hess.

55 Hitler kunde havde tabt Modet nu. Men han gjorde det ikke. Hitler viste sig stærk. Han reflekterede. Han spekulerede. Han fik en Ide. Han fik flere. De blev til et politisk System, ja til en Verdensanskuelse, en Hævnens og Hadets Verdensanskuelse, en Blodets og Jordens Ide. ”Mein Kampf” blev skrevet. Hitler var Forfatter. Og han (blev) fik Succes. Strålende Succes. Da han først begyndte
60 at tale og lave Demonstrationer efter Løsladelsen, sluttede nye Tusinde sig til ham. De brune Batailloner voksede. En Kreds af dygtige Organisatorer og Propagandister samledes om ham. Begejstrede var de, og optændt af Hitlers Ideer. Hitler kæmpede bedre nu, og Borgerskabet begyndte at frygte ham. Han var frygtelig. Han
65 skaffede Fjenderne af vejen ved Hjælp af et Par S.A.er. Han truede Højfinansens. Pengene trillede til ham i Bunkevis. Han talte videre. Og hans Tale var Tale for Masserne. De forstod at hade det, Hitler hadede. Og de forstod at tilbede det, han tilbad.

Hitler sejrede tilsidst. Efter 10 Års Kampe stod han som Rigets
70 Kansler. 1 År til, og Hindenburg døde. Hitler udnævnte sig selv til det tyske Folks Fører under Massernes Hyldest og S.A.’Folkenes Begejstring.

Geniet Adolf Hitler havde nået målet. Ad en Vej spækket med
75 Lig, rygende af Brande og stinkende af Ondskab og Ækelhed. Geniet Adolf Hitler havde nu Midlerne til at give sine dæmoniske Kræfter Udløb.

Adolf Hitler ønskede at vinde hele Folket. Folkets Ånd var dynamisk. De ønskede Handlinger. Altså – Handling. Og Adolf Hitler handlede. Arbejde til alle. Store Opbygningsarbejder, Skoler,
80 Inddæmninger, Arbejdstjeneste; og en helt ny Værnemagt. Han begyndte Opbygningen af en Hær, der snart skulde blive Verdens stærkeste. Han byggede Bombere, Tanks, Kanoner. Han trak alle Folk i Uniformer. Han uddannede Soldaterkor. Han lod dem synge. Folket sang med. Han holdt Taler. Endeløse Fraser og utallige Ord.
85 Patetiske Udtryk stablet sammen, og alt dette fremsat i Tonefald, Tale, der bølgede op og ned, frem og tilbage. Langsom Begyndelse, hurtigere og hurtigere, vildere, stærkere, mere gennemtrængende, skurende i Stemmen, brusende, sarkastisk, stigende, stigende, skrigende, hysterisk, krampagtigt, og igen langsomt, roligt
90 og ironisk. Hitler hypnotiserede alle med denne Talemåde. Denne

fuldstændige Seance, hvor tilkaldte Nazister brølede Sieg-Heil, Militærorkestre spillede. Hvor der var endeløse Rækker af Bannere og Faner. Hvor det skinnede af Stål og Jern. Folket overgav sig til Instruktøren af denne Forestilling. Overgav sig fuldstændig.
95 De gav ham Sjælen. De havde nu kun Massens Sjæl. Også de Sieg-Heilende.

Men Hitler måtte give dem noget at hade. Noget hæsligt, der fryder Øjet. Så gav han dem Jøderne, og Hitler vendte et blindt Had mod dem, et Had, der var født i Münchens Gader og Gyder. Han udleverede en Race, en lille Del af Folket, til en hel Nations samlede Had, fordi han selv hadede.
100

Og han anbragte sine betroede alle vegne. Han kontrollerede alt, syg som han var af Forfølgelsesvanvid. Han skød i Hundredvis uden Skånsel. Han satte Tusinder i Koncentrationslejre uden Tøven og lod dem pine uden Grund. Hitler hidsede mere og mere op.
105

Jo, Hitler skabte det nye Tyskland, og han har skabt Kunst og Musik, Ferie og Arbejde, Enighed og Sammenhold, Hær og Flåde, Gestapo og Luftvåben. Han skabte et endog fuldstændig ens Folk, alle i Uniformer, alle med det hårde, stive Ansigt under en Stålhjelm. Men han skabte dem uden Sjæl, eller han idetmindste ødelagde deres Sjæl.
110

Ligeså hæmningsløs som Hitler var i Indenrigspolitikken, skulde han vise sig at være i Udenrigspolitikken. Mens han var svag, lavede han Overenskomster og skrev under på Ikke-Angrebspagter.
115 Da han blev stærk, brød han dem under Dække af tåbelige Løgne, som kun Tyskere kan tro på.

Hitler var smidigere, hurtigere, mere grundig, og stærkere end alle andre. Først lovede han alt, så handlede han som et Lyn og brød alt. Det blev Hitler-navnet, der nu fik en frygtelig Klang. Og dog var der Mennesker, der påtrods af alle hans Forbrydelser, troede hans Talemåder. Og så stod de der, ene og svage, og Hitler tog dem. Hitler har altid kæmpet under hellige Bannere for en hellig Sag. Når han en Dag føler sig stærk nok, vil han proklamere intet mindre end Verdensherredømmet. Da vil Dæmonen Hitler vise sig. Dæmonen, der ind til nu har måttet skjule sin djævelske Ondskab og Animalitet, har måttet skjule sin barbariske Hensigt, for at kunde vinde frem med Lempe. Og med Lempe står Hitler nu i Østrig, hyldet af Linz' og Wiens Borgere. Dæmonen Hitler smiler. Videre, videre. Verden er stor. Czekoslovakiet er lille. Jeg er stor. Tyskland mang-

120

125

130 ler Land. Og Hitler tager det. Han lyver nogle gange. Folket tror ham og følger ham og haster videre. Videre, videre. Hitler flammer Folket op ved Ord og Stil. Og Folket følger ham ind i Krigen. Og nu står vi i Krigen, i Dæmonen Hitlers Varetægt. Vi har overgivet os. Med Løfter og Traktater har han lokket os. Han brød dem. Og nye
135 Traktater. Vi tror ham. Han bryder dem.

Aldrig har Europa, ja Verden, været ude for sådan et Mareridt, som det vi nu er ude for. Det er ikke bare en Krig, men en Tidsalders Afslutning. Hitler er frygtelig for os. Om hundrede År ser man måske anderledes på ham. En blodrød Stjerne i en kulsort Nat. Han
140 er rødere end selve Napoleon, og Natten er mere kulsort. Hitler beundrer Napoleon, og dog er Hitler større og frygteligere. Ingen har vendt sådan op og ned på Værdier som han, moralske og religiøse. Hvad er godt, og hvad er ondt? Hitler ved det ikke, eller han ænser det ikke i sin blinde Fart. Og i sit blinde Had. Aldrig har nogen
145 Statsmand oprådt mere afskyligt end han, ved den Hævnens Politik han har drevet. Og aldrig har nogen været mere genial. For Hitler er jo et Geni. Men Geni. – Han er dog ny Fører for Alverdens Sjæle, for de svage især.

Ingen har måske med større Skarphed set den nye Tids Ånd end
150 Hitler. Han har set det dynamiske hos den nye Generation. Og han har set det heroiske. Og ingen har på en værre måde udnyttet denne psykologiske Evne. Der er intet ædelt over Hitler. Han er én af disse Urkræfter, der i vældige Eruptioner udspyr deres Forbandelser over Jorden. Og dog – denne psykologiske Sans tyder på noget mere end
155 blot en elementær Kraft.

Vi er midt i Vulkanudbruddet. Det er måske et Vulkanudbrud ligeså stort som det, der gjorde Ende på Antikken.

Til umindelige Tider vil dette Vulkanudbrud huskes. Og fremforalt vil man med Rædsel tænke på den Mand, der erobrede Millioner, der slog Millioner ihjel, denne fænomenale Organisator,
160 uovertrufne Statsmand, alle Tidens største Taler, Morderen og Dødemanden, Troldmanden og Soldaten, Animatoren og Menederen – Adolf Hitler, den geniale og dæmoniske.